

Şem ü Pervâne Mesnevileri: Hava Arketipinin Nesîm/Bâd-ı Sarsar Figüründeki İmgesel Yansımaları

Şem ü Pervâne Masnavis: Imaginative Reflections of the Air Archetype in the Figure of Nesîm/Bâd-ı Sarsar

Nihal YAVUZ *

C. G. Jung, arketip kuramı ile insanlığın evrensel ve kolektif bilinçdışı kültürel temsillere sahip olduğunu ortaya koymuştur. İnsan muhayyilesinin ortak temsilleri olan arketiplerin ilk örnekleri mitlerde yer alır. Mitolojik motifler olarak var olan arketipler, tarihsel süreçte masal, destan, efsane gibi anlatılarda varlığını sürdürür. Edebi metinlerde ve farklı sanat dallarında çeşitli imgeler ve semboller aracılığıyla kendini gösterir. Bu durum, edebi metinlerin arketipsel eleştirisiyle ele alınmasına ve metinlerde çeşitli imgelerle tekrar eden arketiplerin incelenmesine imkân sağlar. Klasik Türk şiiri başta Türk kültür coğrafyası olmak üzere farklı kültür ve kaynaklardan beslenen bir şiidir. Dolayısıyla Klasik Türk şiirinin başlıca metinlerinden olan mesnevilerde arketiplerin pek çok kez tekrar ettiğini söylemek mümkündür. Mesnevilerin kişi kadrosunda yer alan birçok tabiat unsurunun da birer arketip olarak yer aldığını görürüz. Bu çalışmada, Şem ü Pervâne mesnevilerinin kişilerinden nesîm/bâd-ı sarsar, hava arketipi bağlamında incelenmiştir. Hava, evrenin yaratılışında etkin olduğuna inanılan dört ana unsurdan ve ilk arketiplerden biridir. Tıpta ise insan vücudundaki kana karşılık gelmektedir. Baskın olduğu durumlarda, asabiyet ve değişken mizaca neden olur. Mitoloji ve semavî dinlerde rüzgâr imgesi incelendiğinde, fiziksel, zamansal, mekânsal ve mizaç olarak benzer özellikler taşıdığı tespit edilmiştir. Şem ü Pervâne'lerde nesîm/bâd-ı sarsar figürü bu özellikler bağlamında incelenmiştir. Sonuç olarak, nesîm/bâd-ı sarsar figürünün arketipsel nitelikler taşıdığı görülmüştür.

* Dr. Öğr. Üyesi Başkent Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü
nhlkara84@gmail.com
ORCID: 0000-0002-8449-7071
Ankara / TÜRKİYE

* Assist. Prof. Dr., Başkent University Faculty of Education
Department of Turkish and Social Sciences Education
nhlkara84@gmail.com
ORCID: 0000-0002-8449-7071
Ankara / TÜRKİYE

Anahtar Kelimeler:

Mitoloji, arketip, mesnevi, Şem ü Pervâne, nesîm/bâd-ı sarsar.

Abstract

C. G. Jung, with his archetype theory, revealed that humanity possesses universal and collective unconscious cultural representations. The first examples of archetypes, which are common representations of human imagination, are found in myths. Archetypes, existing as mythological motifs, continue to appear in narratives such as tales, epics, and legends throughout history. They manifest themselves through various images and symbols in literary texts and different art forms. This situation allows literary texts to be approached with archetypal criticism and enables the examination of recurring archetypes through various images in the texts. Classical Turkish poetry, nourished by different cultures and sources, especially the Turkish cultural geography, is a poetry that repeats archetypes many times in its main texts, including masnavis. We observe that many natural elements in the cast of characters of masnavis also appear as archetypes. In this study, the nesîm/bâd-ı sarsar, one of the characters in the

Başvuru/Submitted: 25/01/2023

Kabul/Accepted: 16/05/2024

masnavis of Şem ü Peroâne, is examined in the context of the air archetype. Air is one of the four main elements believed to be active in the creation of the universe and one of the first archetypes. In medicine, it corresponds to the blood in the human body. When dominant, it causes irritability and a changeable temperament. When examining the wind image in mythology and celestial religions, it is found to have similar characteristics physically, temporally, spatially, and temperamentally. In the Şem ü Peroâne mesnevis, the nesîm/bâd-ı sarsar figure is examined in this context. As a result, it is observed that the nesîm/bâd-ı sarsar figure possesses archetypal qualities.

Keywords:

Mythology, archetype, masnavi, Shem ü Peroâne, nesîm/bâd-ı sarsar.

Makale Bilgileri

Atıf: Yavuz, N. (2024). Şem ü Pervâne Mesnevileri: Hava Arketipinin Nesîm/Bâd-ı Sarsar Figüründeki İmgesel Yansımaları. *Selçuk Türkiyat*, (62): 239-255. Doi: 10.21563/sutad.1538402

Etik Kurul Kararı: Etik Kurul Kararından muaftır.
Katılımcı Rızası: Katılımı yok.
Mali Destek: Çalışma için herhangi bir kurum ve projeden mali destek alınmamıştır.
Çıkar Çatışması: Çalışmada kişiler ve kurumlar arası çıkar çatışması bulunmamaktadır.
Telif Hakları: Çalışmada kullanılan görsellerle ilgili telif hakkı sahiplerinden gerekli izinler alınmıştır.
Değerlendirme: İki dış hakem / Çift taraflı körleme.
Benzerlik Taraması: Yapıldı – iThenticate.
Etik Beyan: sutad@selcuk.edu.tr, selcukturkiyat@gmail.com
Lisans: Bu eser Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası (CC BY-NC 4.0) lisansı ile lisanslanmıştır.

Article Information

Citation: Yavuz, N. (2024). Şem ü Pervâne Mesnevileri: Hava Arketipinin Nesîm/Bâd-ı Sarsar Figüründeki İmgesel Yansımaları. *Selçuk Türkiyat*, (62): 239-255. Doi: 10.21563/sutad.1538402

Ethics Committee Approval: It is exempt from the Ethics Committee Approval.
Informed Consent: No participants.
Financial Support: The study received no financial support from any institution or project.
Conflict of Interest: No conflict of interest.
Copyrights: The required permissions have been obtained from the copyright holders for the images and photos used in the study.
Assessment: Two external referees / Double blind.
Similarity Screening: Checked – iThenticate.
Ethical Statement: selcukturkiyat@gmail.com, fatihnumankb@selcuk.edu.tr
License: Content of this Journal is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0)

Giriş

Antik Yunan'da varlığın özünü doğada arayan filozoflar, evrenin yaratılışında dört ilk maddenin varlığını ileri sürer ve bu maddelere arkhe adını verirler. Bu arkhe; hava, su, toprak ve ateştir. Evrende var olan her şeyin aslı, bu dört ana maddeye dayandırılır. Bu anlayış İslam felsefesine ânâsır-ı erbaa olarak yansımıştır. Buna göre her fenomen ait olduğu grubun özelliklerini taşıyan ve devamlılığını sağlayan bir parçasıdır (Karlığa, 1991). Varoluşu açıklamak gayesiyle ileri sürülen bu yaklaşım, analitik psikolojinin kurucusu C.C. Jung tarafından insanın varoluşunu ve psikolojisini açıklamak için geliştirilen teoride yeniden yorumlanır ve arketipler için dayanak oluşturur. Jung, insanlığın kolektif bilincinde var olan ortak imgelem dünyasını arketip kavramıyla açıklar. Arketip, "bir şeyin yapıldığı özgün yapı veya model, ilk tip, kök örnek; insan algılamasını örgütleyen, bilinç içeriklerini düzenleyen, değiştiren ve geliştiren yapılarıdır" (Kubbealtı, 2024). Jung arketipleri dominantlar, mitolojik ya da ilkel figürler olarak da adlandırmıştır. İnsan, özellikle sanatçılar, bilinçaltındaki arketipler veya arketiplerden beslenen imgeleri çok rahat bir şekilde kullanabilmektedir. Bu kullanım esnasında kişi, bilinçli bir davranıştan ziyade alışılmış bir eylem sergiler. Çünkü, "bir arketip, bir şeyi belirli bir yolla deneyimlemeye yönelik öğretilmemiş bir eğilimdir" (Jung, 2020, s. 113). İnsanlığın kolektif olarak taşıdığı bu eğilimler evrenseldir ve yer, dil, din, ırk gibi etkenlerle değişimlere uğrasa bile ilk modele bağlı olarak yaşamaya devam eder. "Arketipler evrensel olduklarından kişisel ilerleme ve çöküşten etkilenmezler" (Koçak, 2014, s. 190).

Mit, destan efsane ve masal gibi anlatılar arketiplerin ilk yaşam alanlarıdır. Bu tür anlatılarda ilk örnekler olarak yaşayan arketipler, imgelere dönüşerek yazılı ve sözlü kültür ürünlerinde varlığını sürdürmeye devam eder. Campbell (2000, s. 36), Yunan mitolojisinde Ariadene'nin Theseus'a labirentte kaybolmaması için eline bir top yumak vermesine göndermeyle bu imgelemleri iplik benzetmesiyle şöyle açıklar:

"Yüzyıllarca çiftçilik, onlarca yıllık hasat, sayısız yürek ve elin çabası bu sıkıca sarılmış ipliğin taranmasına, ayrılmasına ve sarılmasına gitmiştir. Dahası, macerayı tehlikeye bile sokmamışızdır; çünkü her çağdan kahramanlar bizden önce gitmiştir; labirent iyice bilinmektedir; bize kalan kahramanın yolunun ipliğini izlemektir."

Jung, arketipsel yaklaşım için metinlerin sembolik olmasını gerekli görür ve ona göre şiir bu açıdan en işlevsel alandır. Çünkü sanat, psikik motiflerden kaynaklanan bir insan faaliyetidir. Sanatçı yaratma sürecinde tamamen özgür gibi görünse de yabancı olan bir dürtü/esin tarafından sürüklenir. Çünkü bilinçli zihin, bilinçdışı tarafından etkilenmesinden ziyade, onun tarafından yönlendirilmektedir. Sanat eserinin yaratılmasında asıl etkisi olan kolektif bilinçdışıdır çünkü kolektif bilinçdışı hiçbir zaman bastırılmamış ve unutulmamış imgelerden oluşur (Jung, 2021). Dolayısıyla arketipler, hatırlatıcı imgeler olarak anlatılara yansır ve tekrar eder.

Eliade, *Ebedî Dönüş Mitosu* (1994) adlı eserinde ilkel zamanlara gönderme yaparak arketiplerin tekrarına vurgu yapar. Buna göre, "Bir nesne ya da eylem, ancak bir arketipi taklit veya tekrar ettiği ölçüde gerçek olur" (1994, s. 47-48). Arketiplerin

kendini tekrar etmesini veya uğradığı değişimleri edebî metinler üzerinde takip etmek mümkündür.

Edebî metinler, arketiplerin tarihsel gelişimine ve değişimine tanıklık etmekte ve yazar -bilerek veya bilmeyerek- arketipsel imgeleri kullanmaktadır. Dolayısıyla “arketipçi eleştiri okulunun açısından edebiyat, arketip olan kişilerin, durumların, simgelerin ifadesidir ve eleştirici, yazarın farkında olmadan kullandığı bu mitos dilini çözmek ve eseri daha anlaşılır bir tarzda açıklamakla görevlidir” (Moran, 2004, s. 220).

Klasik Türk Edebiyatı, imgesel anlatım bakımından zengindir. Klasik Türk edebiyatında ağırlıklı olarak nazım türünde eserler verilmesi, imgesel kullanımların yüzyıllar boyunca tekrar edilmesine imkân sağlamıştır. Klasik Türk şiirinin, metinler arası ilişkilerle beslendiği mitoloji, dinler tarihî ve dinî-tasavvufî eserler gibi kaynaklar bu şiirin imgeselliğinin zenginleşmesinde etkili olmuştur. Bu bakımdan Klasik Türk şiiri, insanlık tarihi boyunca hafızaya kaydedilen imgelerin belleği niteliğindedir. Klasik Türk şiirinde işlenen imgelerin kökenlerinin mitolojik bir geçmişe sahip olduğunu gösteren çalışmasında Tekin (2009), Leyla, gece ve kaplan motiflerinin bir arada kullanılmasını ele alarak Sümer mitolojisine kadar uzanan kökenlerini ortaya koyar. Dolayısıyla arketipsel eleştiri ile Klasik Türk şiirinin anlatı kolunu oluşturan aşk mesnevilerinde pek çok imgenin tarihsel yolculuğuna tanıklık edilebilir.

Aşk mesnevilerinin çıkış noktası farklı kültürlerle ait halk hikâyeleri, mitoloji, tarihî, dinî ve tasavvufî içerikli anlatılara dayanır.

“Rivâyet kıldı erbâb-ı rivâyet

Ki hâl-i mâziden hoş bir hikâyet” (Harmancı, 2017, s. 53),

“Kadîmî böyle gelmişdür rivâyet

Tevârih ehli kılmışdur hikâyet” (Tavukçu, 2022, s. 252),

“Rivâyet şöyle kıldı ehl-i tagyîr

Kitâb-ı Hakdan eyle kıldı takrîr” (Nalbat, 2012, s. 206) beyitlerinde görüldüğü gibi aşk mesnevilerinde işlenen konuların kaynağı olarak bu anlatılar önemli bir yere sahiptir. Bu nedenle aşk mesnevileri, farklı anlatı türlerinin yazılı olarak yeniden kurgulandığı, arketiplerin çeşitli imgelerle tekrar edildiği metinlerdir.

Klasik Türk edebiyatının aşk hikâyelerinden biri olan *Şem ü Pervâne* mesnevileri, sembolizmin ön planda olduğu eserlerdir. Bu mesnevilerin çıkış noktası “balmumu, mum” (Devellioğlu, 1998, s. 988) anlamına gelen şem ve “geceleri ışığın etrafında dönen küçük kelebek (Devellioğlu, 1998, s. 861) anlamındaki pervâne kelimelerinin sembolik olarak kullanılmasıdır. Şem ve pervâne ilk olarak Hallac-ı Mansur’un *Tevâsin* (2012) adlı eserinde geçer ve daha sonra Fars edebiyatında rağbet gören bir mecaz haline gelir. Şem ilahî aşkı, pervâne ise bu aşk yolunda yanan aşığı temsil eder. Tekin (2020), 17. yüzyıl şairi Feyzî’nin *Şem ü Pervâne* mesnevisinde şem ve pervâne sembollerini İslam sanatçılarından evvel nasıl ve ne şekilde işlendiğini incelediği makalesinde, ışık ve karanlık sembollerinin izlerini Maniheizt yaratılış mitleri, Sümer mitolojisi ve Asur yaratılış efsanesi Enuma İliş mitinde bulur. Şem ve Pervâne’nin taşıdığı bu özellikler mitolojik kaynaklardan beslendiğini göstermektedir. Mitolojik

unsurlar bu iki kahraman üzerinde tasavvufî semboller ve imgelerde işlevsel kılınmıştır.

Şem, Pervâne, Nesîm ve Hâce-i Nûr *Şem ü Pervâne* mesnevilerinin ana kadrosunu oluşturur. Bu mesnevilerde Şem ve Pervâne'nin bir araya geldiği zaman gecedir ve olay bahçe, bağ gibi dış mekânda geçer. Mesnevinin kahramanları bu zaman ve mekânın çerçevelediği bir alanda yaşam bulurlar. Necâtî Bey Divânı'ndaki

“Kapunda âhuma yir yok ‘aceb hikâyetdür

Bahâr ü mevsîm-i gülşen sabâ cemende garîb” (Tarlan, 1997, s. 160) beyti, başkışilerinin sevgili ve âşık, olayın geçtiği zamanın bahar, mekânın ise çimenlik olduğu bir hikâyeye gönderme yapar. Bu hikâye *Şem ü Pervâne*'nin hikâyesidir ve nesîm/bâd olmaksızın bu hikâyenin kurgulanması/oluşması mümkün görünmemektedir.

Şem ü Pervâne mesnevilerinde şahıs kadrosu tasavvufî bağlamda sembolik değerler taşımaktadır. Araştırmaların da gösterdiği gibi, *Şem ü Pervâne* mesnevilerinin ana karakterleri dinî-tasavvufî anlamlar içermesinin yanı sıra mitolojik izlere de sahiptir. *Şem ü Pervâne* mesnevilerinin ana figürlerinden olan Nesîm/Bâd-ı sarsar'ın evrenin yaratılışındaki dört unsurdan biri olması, bir arketip olarak farklı dönemlere ait pek çok metinde yinelenmesi sebebiyle arketipsel kökenlerini araştırmaya uygunluk göstermektedir. Bu bağlamda çalışmamızda, nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi yöntemi kullanılmış ve arketipsel eleştiri uygulanmıştır. Dünya mitolojisi ve semâvî dinlerde rüzgârın görünüşleri ve içeriği incelenmiş, Türk edebiyatında Türkçe ve Farsça yazılmış olan *Şem ü Pervâne* mesnevilerinin ana figürlerinden biri olan Nesîm/Bâd-ı sarsar üzerindeki izleri araştırılmıştır.

Mitolojik Bir Unsur Olarak Rüzgâr

Kozmogonik bağlamda insanlar tabiat unsurlarını muhayyilelerinde çeşitli görünüşlerle var etmiş ve bu unsurlara çeşitli anlamlar yüklemiştir. Bu başlıca tabiat unsurlarından biri de rüzgârdır. Rüzgâr, en eski yazılı kaynaklardan itibaren farklı imgelerle karşımıza çıkan bir motiftir. Rüzgârın farklı mitolojilerde bir tanrı imgesiyle sunulması, en eski dönemlerdeki insanların evrene ve varoluşa yönelik tasavvurlarının bir yansıması olarak ele alınabilir. İlk olarak Mezopotamya mitolojisinde Enlil ve Ninlil adında tanrı ve tanrıça olarak yer alan rüzgâr tanrıları, onaylanmayan bir ilişkinin aktörleridir. Ninlil'e tecavüz etmesi sonucunda cezalandırılan Enlil, uzayın aşağı tarafına, yani dünyaya sürülür ve ölümler diyarına açılan kapının bekçisi olur (Bottero ve Kramer, 2020, s. 115).

Mısır mitolojisinde rüzgâr, Shu kuru adıyla hayat verici hava, güneş ışınlarının tanrısı ve yeryüzünü gökyüzünden ilk ayıran ve yaratılış sürecini başlatan yaratıcı bir tanrı olarak kabul edilir (Pinch, 2020, s. 298-300). İran mitolojisinde rüzgâr Vayu adını taşır ve kuşatıcı bir özelliğe sahiptir. Fırtınayı ve sabahın meydana gelişini sağlayan hem iyi hem de kötü çehreli, cesur ve güçlü bir tanrı olan “Vayu evrendeki varlıkların kaynağı olan dört unsurdan biridir” (Yıldırım, 2008, s. 471). Türk mitolojisinde kaosun, başlangıcın ve hava olaylarının sorumlusu olan rüzgâr, aynı zamanda baharın müjdeleyicisidir ve Öngdin adını taşır. Yakut Türkleri ise rüzgârın mekânını yüksek dağlar olarak kabul etmiştir (Ögel, 2002, s. 301). Yunan ve Roma mitolojisinde

rüzgârlar, zorla kız kaçırma, tecavüz, kıskançlıktan sevdiğini öldürme, habercilik ve baharın gelişindeki işlevleri, denizden esmesi, Venüs'ün doğumuna yardımı ile ele alınır. "Zephyros, Trakya'da bir mağarada yaşadığına inanılan batı rüzgârının tanrısının adıdır. Roma panteonundaki karşılığı aynı zamanda bitki ve çiçeklerin koruyucusudur. Zephyrus, gönlü Apollo'da olan Hyacinthus'a aşkına karşılık bulamayınca gencin ölümüne sebep olmuştur" (Öztürk, 2016, s. 45-46).

Genel olarak mitolojilerde rüzgâr, evrenin yaratılışında yer alan dört ana unsurdan biridir. Gök ile yer arasındaki boşluğu doldurur ve düzeni sağlar. Haberci, cesur, iri yapılı olarak tasvir edilir. Rüzgârın hem iyi hem kötü çehresi olduğuna inanılır. Rüzgâr, sabahın yaratılması ve baharın gelişinden sorumludur. Yağmur, fırtına gibi hava hareketlerini gerçekleştirir. Rüzgârın mekânı dağ başları ve çiçekli bahçelerdir.

Rüzgârın mitlerde tanrı olarak tasavvur edilmesi insanoğlunun evreni ve yaratılışı izah etmesinin bir yoludur. Tanrı olarak imgeselleşen rüzgârın ön plana çıkan özelliği haberci oluşudur. İnsana özgü özelliklerle resmedilen rüzgâr, fiziksel bakımdan iri yapılı, güçlü, kanatlı olarak tasvir edilir. Karakteristik olarak ise iki yönlü olarak karşımıza çıkar. Yardımsever, şefkatli ve müşfik olduğu kadar kıskanç ve hiddetlidir.

Arketiplerin başlıca özelliği, ilk örneklerinin mitlerde olması, evrenselliği ve tekrar ortaya çıktığı coğrafya ve kültürde yeniden yorumlanmasıdır. Mitler incelendiğinde rüzgârın bu özellikleri taşıdığı görülmektedir. Dolayısıyla rüzgâr, kolektif bilinçdışının bir ürünüdür ve zaman içinde dinî, coğrafî ve kültürel unsurlara göre yeniden şekillenen bir imge kaynağı, mitolojik özellikleriyle tekrar eden bir arketiptir.

Semâvî Dinlerde Rüzgâr

Eski Ahit'te rüzgâr Yaratılış, Mısır'dan Çıkış, Çölde Sayım, I. Krallar, II. Krallar, Eyüp Mezmurlar, Süleyman'ın Özdeyişleri, Yeşaya, Yeremya, Hezekiel, Daniel, Hoşea ve Yunus ayetlerinde geçmektedir. Eyüp suresinde rüzgâr yıkım, öfke, sertlik, insan iradesini devre dışı bırakan bir gücü temsil etme, savuruculuk özellikleri ile geçer. Mezmurlar suresinde rüzgâr, Keruv'un kanatları olması, ticaret gemilerini parçalaması, kasırga çıkarması, geçip gitmesi, ölüm ve felaket getirmesiyle yer alır. Mezmurlar, 147/18. ayette rüzgârın esmesi ile baharın gelişine, Ezgilerin Ezgisi'nde rüzgâr ve güzel koku ilişkisine yer verilir. Yeremya'da rüzgâr, yok edici bir kuvvet olarak geçer. Dağlardan, tepelerden esmesi, harman savurmak ve ayırmak için kullanılması, dağıtıcı, yıkıcı ve yok edici olması yönleriyle yer alır. Hezekiel'de rüzgâr yıkıcılığı ve tahrip ediciliği yönünden ceza aracı olarak görülür. Şiddeti, savuruculuğu, fırtına çıkarması, canlıları soldurması, açık denizlerde gemileri parçalaması gibi olumsuz özelliklerinin yanında hayat vericiliği ile de yer alır. Hezekiel, 37/9 ayetinde rüzgârın üfleme ve can vermek bağlamında kullanımı dikkat çekmektedir. Hoşea'da rüzgâr, kanatları olan bir varlık; Yunus'da ise denizde fırtına çıkaran doğu rüzgârı olarak geçer. Habakkuk'da hızı temsil eden rüzgâr, "rüzgârda uçarak yaklaşan iki kadın gördüm (Zekeriya, 5/9) ayetinde kanat ve uçmak kavramları ile birlikte kullanılır (Kutsal Kitap (2016)).

Yeni Ahit'te rüzgâr ilk olarak Matta'da Hz. İsa'nın fırtınayı dindirme mucizesinde geçer. Hz. İsa tekneye binince aniden bir rüzgâr çıkar ve Hz. İsa rüzgârı ile gölü

azarlayarak fırtınayı dindirir. Bunun gibi Yeni Ahit'te rüzgâr göl ve deniz ile birlikte fırtına çıkarmasıyla yer alır (Kutsal Kitap (2016)).

Kur'an-ı Kerim'de rüzgâr Bakara, Âl-i İmrân, A'raf, Yunus, İbrahim, Hicr, Kehf, Enbiyâ, Hac, Furkan, Neml, Rûm, Ahzab, Sebe', Fâtır, Sâd, Şûrâ, Câsiye, Ahkaf, Zâriyât ve Mülk surelerinde geçmektedir. Bakara'da rüzgâr, " yer ile göğün arasında emre hazır bekleyen (Bakara, 164)" şeklinde tanımlanmıştır. A'raf /57, Furkan/48, Neml/63 ve Rum/46 suresinde rüzgâr rahmet öncesi gönderilen müjdeci olarak nitelendirilir. Rüzgâr ve deniz ilişkisi ise rüzgâr kuvveti ile gemilerin denizde hareket etmesi bağlamında geçmektedir. İnsanların iman etmemesi sonucu görecekları cezaların tasvirinde rüzgâr, Ahkaf/24, Zâriyât/41 ayetlerinde yer almaktadır. Ahkaf/24. ayette "can yakıcı azap taşıyan bir rüzgâr", Zâriyât/41. ayette "her şeyi kasıp kavuran ve kökenlerini kurutan kasırğa", Mülk/17. ayette "üzerinize taş yağdıran bir kasırğa" olarak Allah'ın gazabının bir yansıması olarak yer almaktadır. Hicr/22, Kehf/45, Fâtır/9, Câsiye/5. ayetlerinde yeniden doğuşun, canlanmanın, baharın ve dirilmenin simgesi olarak geçmektedir. Hicr/21. ayette aşılma/döllenme aracı olarak "Biz rüzgârları aşılayıcı olarak gönderiyoruz." şeklinde geçer. Kehf/45. ayette, doğum ve ölüm zıtlığı bağlamında verilir. Fâtır/9. ayette ölümlerin dirilmesi, rüzgârın getirdiği yağmur bulutlarıyla kurumuş toprağın yeniden canlanması ile tasvir edilir. Câsiye/5. ayette kışın ardından bahar mevsiminde yağmur indirmesi ve çeşitli yönlerde esmesi yönünden geçer. Rüzgârın Hz. Süleyman'ın emrine verilerek ona boyun eğdirilmesi; ulaşım aracı kullanılması Enbiyâ/81, Sebe'/12, Sâd/36. ayetlerinde geçmektedir. Azhâb/9. ayette ise rüzgâr, dar zamanlarda yardıma koşan bir unsur olarak yer almaktadır (Ateş, 1977).

Semâvî dinlerde rüzgârın mitolojilerdekiyle benzer işlevlerde ve özelliklerde olduğu görülmektedir. Semâvî dinlerde rüzgâr fırtınanın kopması, yağmurun yağması, baharın gelişi, denizden esişi gibi doğa olayları ile birlikte kullanılır. Rüzgâr, Tanrı'nın gazabının aracı olduğu gibi peygamberlerin de yardımcısıdır. Rüzgârın felaket ve selamet, doğum ve ölüm, kıtlık ve bereket gibi zıtlıkları bünyesinde topladığı görülmektedir. Tek tanrılı dinlerde rüzgâr, varlığın aslı olan bir güçten sıyrılmış ve tek yaratıcı olan Tanrı'nın kudretini gösterdiği bir unsura dönüşmüştür. Mitlerden semavi dinlerin kutsal kitaplarına kadar pek çok metinde çeşitli biçimlerde karşımıza çıkan rüzgâr, mitolojiyi ve kutsal kitapları birer kaynak olarak kullanan Klasik Türk Şiiri için de başlıca öğelerden biri olmuştur. Nesîm/Bâd-ı sarsar, hava arketipinin yaygın figürlerinden biri olarak varlığını devam ettirmiştir.

Şem ü Pervâne Mesnevilerinde Nesîm/Bâd-ı sarsar

Klasik Türk şiiri geleneksel yapısı sebebiyle ortak bir hayal dünyası ve imgesellik içermektedir. Bu içerme, Klasik Türk şiirinde arketipsel düzlemde insanlık tarihinin ortak mirasına karşılık gelen bir düşünsel alanı da oluşturur. Kolektif mirasın ürünleri olan semboller ve motifler Klasik Türk şiirinde işlevsel bir şekilde kullanılmıştır. Nesîm/bâd-ı sarsar bu şiirde en çok görülen motiflerden biridir.

Yaygın olarak nesîm/bâd-ı sabâ/bâd-ı sarsar, sâba, bâd-ı seher adlandırmalarıyla kullanan ve "Türk ve İran edebiyatının müşterek unsurlarından biri (Çavuşoğlu, 1971, s. 263) olan rüzgâr, Klasik Türk şiirinde rağbet edilen bir hayaldir. Baharın gelişi,

çiçeklerin açması, doğanın canlanması ve sevgiliden haber getirmesi bağlamında sıkça kullanılmıştır. “Rüzgârın, Hz. Süleyman’ın emrinde oluşu ve onu istediği yere taşınması, ayrıca, büyücülerin de rüzgâra binmesi gibi inanışları da bu arada zikredebiliriz. Bunlara ilaveten rüzgârın yıkıcı, dağıtıcı vasıfları dolayısıyla fena, elem, kahır gibi manevî hallerle münasebete getirildiği de görülür” (Tolasa, 2001, s. 450). “Harman yerini dağıtması, denizde gemiye yön vermesi” (Tatlıkatık, 2020, s. 475) de Klasik Türk şiirinde rüzgârın ele alınan özellikleri arasındadır.

Mu’idî sevgiliyi anlattığı beytinde rüzgârın seher vaktiyle, habercilikle ve baharın gelişiyi ilgili olan imgeselliklerini bir arada kullanır:

“Yine çün bâd-ı sabâ esdi seherden geldi

Bana bir peyk-i revân ol gül-i terden geldi” (Tanrıbuyurdu, 2018 s.390)

Nesîm/bâd-ı sarsar divan şiirinde baharın gelişi, yenilenme, sevgili ile âşık arasında haberleşme, hayat verme, yol gösterme gibi iyi yönlerinin yanında tahrip edici özellikleri ile de işlenmiştir. Bu zıt özellikler, rüzgârın çeşitli adlandırmalarına neden olmuştur. Bu durum, Mahremî’nin Şehnâme’sinde Kanûnî Sultan Süleyman için yazdığı methiyede yer alan beyte şöyle yansımıştır:

“Süleyman ismi vü kendi Sikender

Muhibbe çün nesîm a’ dâya sarsar” (Aynur, 1993, s. 229)

Rüzgâr, dostluk ve muhabbet duyduğu kişilere karşı yumuşak huylu, latif bir nesîm; düşmanlarına karşı ise şiddetli ve öfkeli bir sarsardır.

Rüzgârın doğada yarattığı etki sevgilinin saçlarında kendini gösterir. Sevgili saçlarını savurduğunda meydana gelen hava hareketiyle putlar, sonbaharda yapraklar gibi bir bir yere dökülür.

“Gîsûlarının bâd-ı nesîmi ile bütler

Hâke dökülür sanasın berg-i hazândur” (Demirel, 2005, s. 167)

Rüzgârın mevsime bağlı olarak yarattığı etkinin şiddeti de isimlendirilmesinde rol oynar. Bahar mevsiminde can veren hoş bir nefes gibi olduğunda nesimdir, ancak sonbaharda her şeyin sonunu getiren sarsardır. Rami Abdurrahman Çelebi işret meclisini fidana benzettiği beytinde harman karıştıran şiddetli rüzgârın bu fidanı alt üst ettiğini anlatır. İlkbaharda esen rüzgâr meclise hayat verirken sonbaharda şiddetle eserek bu meclisi sonlandırır.

“Nihâl-i ‘işret oldı ser-nigûn hâk-i mezelletde

Kopardı anı bâd-ı sarsar-ı aşub-ı hirmânun” (Erdağı, 1998, s. 105)

Klasik Türk edebiyatı metinlerinde sıkça kullanılan nesîm/bâd-ı sarsar Şem ü Pervâne mesnevilerinin şahıs kadrosunda yer alan bir figürdür. Türk edebiyatında Şem ü Pervâne mesnevileri Türkçe ve Farsça olarak Fehmî, Niyâzî, Lâmiî, Zâtî, Mu ‘idî ve Feyzî tarafından kaleme alınmıştır. Bu mesnevilerde rüzgâr, nesîm ve bâd-ı sarsar adıyla yer almaktadır. Nesîm/bâd-ı sarsar sadece Zâtî’nin eserinde aktif bir role sahip değildir. Diğer mesnevilerde Şem ile Pervâne arasında olumlu veya olumsuz etkilere neden olan bir figürdür.

Fehmî'nin *Şem ü Pervâne* (Kanar, 1995, s. 151-158)'sinde Nesîm, Pervâne'nin arkadaşıdır. Pervâne, uzun ayrılık gecesinin ardından Şem'in hasretiyle Mecnûn gibi gezerken Nesîm'e rastlar. Nesîm, Pervâne'ye Şem'i sorar ve bunun üzerine Pervâne Nesîm'e Şem'den haber getirmesini söyler. Nesîm, Şem'i bulmak için Pervâne'ye yardım teklif eder. Nesîm, Şem'in saçının kokusu ile yaşamaktadır ve onun kokusu ile Pervâne'nin burnunu kokulandırır. Böylece Şem'in bulunduğu yere varırlar. Bir süre Şem'in tozlu kapısında bekledikten sonra Pervâne'nin sabrı tükenir ve Nesîm'den kendisini sevdiğine ulaştırmasını ister.

Pervâne'nin bu haline merhamet eden Nesîm, ona yardım etmeye karar verir. Pervâne'nin elinden tutup şahın sarayına doğru yola çıkar. Şahın sarayına varınca Pervâne'yi sarayın çatısına çıkarır. Nesîm, Pervâne'nin küçücük bir aralıktan Şem'i görmesine vesile olur. Şem'i gören Pervâne kendinden geçer. Nesîm onu sarayın kilerine taşır ve burnuna koku sürerek kendine getirir. Pervâne ayılınca bulunduğu yere hayret eder. Nesîm'den sevdiğine ulaşmak için yardım ister. Nesîm, Pervâne'ye ne yapacağını öğütler. Bu öğüt esnasında Nesîm kendi ile ilgili şu bilgileri verir ve gider:

"Nasihatimi unutma, ben gidiyorum. Bir yerde kalamadığım için, âvare âvare her diyara giderim ben. Dosttan haber alma umuduyla gece gündüz arayış içindeyim ben. Ey aşinalık diyarının dostu! Ayrılık gamından dolayı çok üzgünüm. Bir bakarsın, suyun üstünde bir nakkaşım, bir bakarsın bir bahçede hizmetkârım. Bazen muğların sokağında hizmetçi, bazen bahçe kapısında bekçiyim ben. Zaman olur çerağın aydınlığında çalarım, zaman olur bağdan gülün kokusunu götürürüm. Bazen gülün yüzünden perdeyi çekerim, bazen servi ile raks ederim. Kimsenin yetişemediği bir seher ulaşıyorum ben. Gamlı âşıkların yolundaki Hızır'ım ben. Bu yüzden gece gündüz olan biten her şeyden haberim vardır. Sevgilinin cana can katan Yusuf'u ile Yakub'a ulaşıyorum ben" (Kanar, 1995).

Burada Nesîm, Pervâne'ye yardım eden haberci bir figürdür. Şem'den haber getirip, onun saçının kokusunu Pervâne'ye ulaştırarak yardım etmeye çalışır. Nesîm, Şem'in kapısında bekleyip içeri giremeyen Pervâne'yi Şem'in sarayının çatısına çıkarır. Bu da onun kanatlı olarak tasavvur edilmesini sağlar ki rüzgâr ve kanat arasındaki ilgi çok önceden kurulmuştur. Nesîm'in Pervâne'ye öğüt vermesi onun bilge olduğunu gösterir. Sürekli olarak hareket halinde olması, dosttan haber almak için gece gündüz gezmesi ise başka özellikleridir. Nerede, zaman ve ne şekilde kimin karşısına çıkacağı belli değildir. Nesîm, hızına kimsenin yetişemediği bir ulaktır. Seher vakti haberleri ulaştırır. Hızır gibi en zor anlarda âşıklara yetişir.

Fehmî'nin *Şem ü Pervâne*'sinde Nesîm hem mitolojik hem de dinî özellikler taşımaktadır. Doğa olaylarına etkisi, haberciliği, yeryüzünde sürekli hareket halinde olması ortak noktalar. Nesîm'in Hızır, Yusuf, Yakup gibi isimlerle bir arada kullanılması, bu motifin yeniden şekillenmesinde İslâm dininin etkisini gösterir. Rüzgârın âşık ile sevgili arasında habercilik yapması, âşığa yardımcı olması ve sevgilinin kokusunu taşıması şiirde kazandığı yeni özellikler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Niyâzî'nin *Şem ü Pervâne* (Kanar, 1995, s. 129-131)'sinde Nesîm, Şem ile Pervâne'nin buluşmasına engel olan bir figürdür. Şem'in hizmetçilerinden Kâfûr, Şem ile Pervâne'nin buluştuğundan emin olunca, bu buluşmaya vesile olan Anber'e çıkarır. Bu çıkışmada Kâfûr, Nesîm ile ilgili bilgileri veren şu cümleleri söyler:

"Galiba Nesîm'in halinden yok haberin. Kahır ve kin vadisinde oturur o. Nesîm'in olanlardan haberi olursa yerinden fırladığı gibi cefa ile mumun başına çullanır, ömrünün fidanını söker kökünden. O güzel gül goncası hazan yaprağı gibi yokluk rüzgârına kapılır gider. Senin de canına okur. Ud gibi ateşe koyar seni." (Kanar, 1995).

Bu cümlelerin ardından Kâfûr, hemen Nesîm'in yanına giderek âşıkların sırrını açığa çıkarır. Bu sırrı öğrendiğinde Nesîm'in verdiği tepki şöyledir:

"Kâfûr, Nesîm'e gidip de olanları bir bir anlatınca Nesîm küplere bindi. Yerinden fırladı. Hop oturup hop kalkıyordu. Seher yeli hızıyla o peri vücütunun otağma gidiyordu. Mumu göremeyince sinirlendi. Her yeri kedere, gama boğdu. Kâfûr'un doğru söylediği ortaya çıkınca onun kin kılıcı daha da keskinleşti. Mumun otağını yıkıp yerle bir etti. Mumu öldürmek için o yana bu yana koşturdu" (Kanar, 1995).

Niyâzî'nin *Şem ü Pervâne*'sinde Nesîm tamamıyla olumsuz özelliklere sahiptir. Âşıkların buluşmasını istemeyen gaddar, kindar ve öfkeli bir figür olarak yer alır. Nesîm, Şem'in otağını yerle bir edecek ve onu öldürmeye niyetlenecek kadar hiddetli ve kıskançtır. Nesîm'in kıskançlığı hikâyenin başında fırtına koparak nergisin, gülün, yaseminin, lalenin güzelliğine hayranlıkla baktıkları Şem'i otağına girmek mecburiyetinde bırakmasıyla kendini gösterir. Şem ile Pervâne'nin kavuştukları gece Şem, âşığını Nesîm'e karşı uyarır. Nesîm'in bu aşkı ve kavuşmayı duyması halinde ikisini de öldüreceğini söyler. İki âşığın buluşmasından haberdar olduktan sonra Şem'i otağında bulamayan Nesîm, kendini çöllere vurur, avare bir şekilde gezer durur.

Niyâzî'nin *Şem ü Pervâne*'sinde Nesîm tamamen mitolojik özellikler taşımaktadır. Rüzgârın kin, öfke ve şiddet gösteren bir Tanrı olarak tasavvurunun yansımalarıdır. Kıskançlık sebebiyle iki âşık arasına girmesi ve âşıklardan birinin felaketine sebep olması da başka bir mitolojik özelliktir.

Lami'î'nin *Şem ü Pervâne* (Armutlu, 2020, s. 169-181) mesnevisinde Nesîm, işinde usta bir bahçıvan olarak yer almaktadır. Güleç, temiz kalpli, cömert, şefkatli ve yumuşak huyludur. Her seher gül bahçesini dolaşır, işinin ehli olarak bahçenin güzelliğine güzellik katar. Alışageldiği üzere bir seher yine gül bahçesini dolaşmaya başlar ve her yerin perişan olduğunu görür. Bu duruma çok hiddetlenir. Bir süre bu şekilde gül bahçesini dolaşır ve Şem'i bulunca bahçenin perişan halinden Şem'i sorumlu tutar. Öfkeli bir şekilde Şem'e yönelir. Bunu fark eden Şem, peçesini yüzüne çekerek oradan uzaklaşır. Şem'in kaçması üzerine orada bulunan kişilerle cenk etmeye karar verir. Onlara yöneldiği anda yürek yakan bir ağlama duyar ve sert kalbi mum gibi olur. Dertli dertli ağlayıp inleyen biçareyi bulur ve ona halini sorar. Pervâne'nin bu hale düşmesine Şem'in bahçeden kaçmasının neden olduğunu öğrenir. Günahsız biçareyi incittiği için üzülür. Kurunun yanında yaş da yanar diyerek meclis ehlini şiddet ile kendine getirmeye çalışır. Başarılı olamayınca şiddeti terk ederek selim olur. Bağın yöneticisi Bahar'a gitmeye karar veren Nesîm, bütün olanları ona anlatır. Bahar duruma hiddetlenerek yağmur ve fırtına ile her yeri dağdırır.

Lamî'î'nin *Şem ü Pervâne* mesnevisinde Nesîm bahar, seher vakti, açılmış güller, yağmur, bulut kavramları ile birlikte kullanılmıştır. Birbirine zıt iki özelliği vardır. Hem şefkatli hem de hiddetlidir. İşinin ehli olan Nesîm, bahçede bozulan dirliği yeniden kurmaya çalışan sorumluluk sahibi biridir. Pervâne'nin perişan halini görünce ona yardımcı olmaya çalışır, ancak onun derdinin sebebinin kendisi olduğunu anlayınca bundan vazgeçer. Tekrar bahçenin dirlik ve düzeni için çabalasa da başarılı olamaz. Bahçenin perişanlığına çözüm bulamayınca Bahar'a başvurur ve olanları anlatır.

Lamî'î'nin *Şem ü Pervâne*'sinde Nesîm, baharın gelişinde ve doğanın canlanmasında etkili bir role sahiptir. Seher vakti gül bahçesini dolaşması, bahar mevsiminde çiçeklerin açmasını sağlar. Bahçenin düzenine çok önem verir. Bahçesinin perişan olmasına duyduğu öfke ile Pervâne'yi Şem'i görmekten mahrum bırakır. İstemediği neden olduğu bu durum karşısında üzülür. Bahar mevsiminin gelişi, seher vakti esmesi ve hem müşfik hem şedit olmasıyla rüzgârın mitolojik özelliklerinin harmanlandığı bir figürdür.

Nesîm, Zâtî'nin *Şem ü Pervâne* (Armutlu, 1998) mesnevisinde, olay örgüsünde bir figür olarak yer almaz. Şem ve Pervâne'nin ayrılığın ve kavuşmasına neden olan etkenler başka olaylar ve kişiler etrafında şekillenmektedir. İki âşık arasındaki haberleşmeyi sağlayan kişi evlat hasreti çeken Dellale'dir. Ancak Şah Jale'nin bir pehlivanının lakabının Bâd-ı sarsar olması dikkat çekicidir. Bâd-ı sarsar, aslanı ve kaplanı yenen, yenilmez bir savaşı, dağları bile sarsacak güçlü bir pehlivandır.

Mu'idî'nin *Şem ü Pervâne* (Kara, 2009, s. 287-297) mesnevisinde Nesîm, ilk olarak Kâfur'un dilinden "öfkeli ve hiddetli" olarak tanımlanır. Anber'in Şem ile Pervâne'yi buluşturduğunu duyarsa ikisini de helak edecek biri olduğu Kâfur'un diliyle haber verilir. Kâfur, bu iki âşığın durumunu bir seher vakti Nesîm'e anlatır. Şem'in meclisinde bir mahremine olduğunu duyan Nesîm, hiddetle Şem'in çadırına yönelir. Nesîm'in öfkeli gelişini sezen Anber, Şem'i saklar. Öfkeyle Şem'in çadırına gelen Nesîm onu bulamayınca öfkenin yerini pişmanlık ve üzüntü alır. Ah edip ağlar ve deliler gibi dağa düşer. Esip savurduğuna pişman, başı dönmüş bir şekilde dağ ova, gece gündüz dolaşır durur. Anber, Şem'e Nesîm'in çadırdan uzaklaştığını müjdelir. Bu müjdeyi verirken Nesîm için "(Onun) bir adı Bâd-ı Şurta olduğu için anlatılamayacak (kadar) başka bir tehlike idi." der.

Mu'idî'nin *Şem ü Pervâne* mesnevisinde Nesîm, iki âşığın kavuşmasına engel olan hiddetli, öfkeli ve kıskanç biridir. Bu duyguların temelinde Şem'i yabancılardan korumak yatmaktadır. Şem'i çadırında bulamayınca onu korkuttuğunu ve kendisinden kaçırdığını anlar. Bunun üzerine hiddetin yerini üzüntü alır. Böylece Nesîm arketipsel bir özellik olan karşıt duyguları sergiler. Nesîm'in bu karakteristik özelliği olay örgüsünde heyecan ve merak uyandırır. Mesnevi karakterlerinin ağzından öfkeli ve şiddetli oluşu verilirken Bâd-ı Şurta adı ile bu özellikleri pekiştirilir. Bâd-ı Şurta "denizde esen rüzgâr" anlamındadır. Böylece Nesîm'in denizden esen rüzgâr oluşuna değinilir. Nesîm sevdiklerini korurken öfkeli, sevdiklerine karşı sevecendir. Şem'i korkuttuğunu anlayınca Nesîm içine dönerek perişan olması ve gece gündüz avare bir şekilde dağ-ova dolaşması rüzgâr arketipinin mekânsal özelliğinin yansımasıdır.

Feyzî'nin *Şem ü Pervâne* (Tekin, 1991, s. 70-71)'sinde Bâd-ı sarsar, Pervâne'nin halini anlattığı bir figür olarak yer alır. Kişilik olarak hilebaz ve büyücüdür. Pervâne, sahrada dertli dertli ağlayıp gezerken Bâd-ı sarsar'a rastlar ve onunla çektiği sıkıntıları paylaşır. Bunun üzerine Pervâne'nin haline üzülen Bâd-ı sarsar, ona aşkın halleriyle kendini perişan etmemesini ve akıllı hareket etmesini öğütler. Pervâne ve Şem arasında Cebrail gibi haber verebileceğini; onu Şem'in haremine sokup gece gündüz sevgiliyle kavuşmanın sevincini yaşatabileceğini söyler. Ancak, Bâd-ı sarsar ile Şem'in babası arasında bir husumet olduğundan Bâd-ı sarsar ondan intikam almayı istemektedir. Bir zamanlar dört unsur bir aradayken Şem'in babası kibirli davranarak onun kalbini kırmıştır. Bu nedenle çocuğu üzerinden ondan intikam almayı planlar. Pervâne'nin perişan halini gören Bâd-ı sarsar, bu düşüncesinden vazgeçer ve ona yardım eder. Şem'i korumakla sorumlu olan Fânûs, Bâd-ı sarsar'a engel olur. Bâd-ı sarsar bütün gayretini gösterir fakat Şem'e ulaşmada başarılı olamaz. Sonunda aciz kalıp terk-i diyar ederek dağlara çekilir.

Feyzî, *Şem ü Pervâne* mesnevisinde anâsır-ı erbaadaki havadan Cebrail'e kadar Nesîm/Bâd-ı sarsarın yolculuğunu çizer. Yazar, Bâd-ı sarsar ve Şem'in babası arasındaki husumet sebebiyle birlikte arketipsel olarak ilk modeline gitmiş olur. Ateş, toprak, su ve rüzgâr bir şehirde dört sultan, arkadaşı ve dosttur. İki dünya, mekânlarıdır. Bir hisarda hazır oldukları için onlara "çâr anâsır" denilir. Burada, dört unsurun mekânlarının iki cihan olması ve bir oluşumun timsali olarak hisarın kullanılması ile evrenin yaratılışına gönderme yapılır. Yine evrenin ve insanın yaratılması sürecinde ateşten yaratılan şeytanın kibri, Şem'in büyük babasında görülür.

Rüzgârın, peygamberler tarihinde ve mitolojilerde ön plana çıkan habercilik özelliği bu eserde de mevcuttur. Bâd-ı sarsar Hz. Süleyman'ın yardımcısıdır. İslam inancının haberci meleği Cebrail'e benzetilir. İki âşık arasında haber getirip götürmek niyetindedir. Mekânı ise dağlardır. Böylece Feyzî Çelebi eserinde, mitolojilerden semâvî dinlere kadar rüzgâra yüklenen özellikleri kullanarak nesîm/bâd-ı sarsarın arketipsel kökenlerine dair kronolojik bir yol haritası da çizmiş olur.

Sonuç

Rüzgâr mitlerde, yer ile gök arasındaki boşluğu doldurur. Tanrı veya Tanrıçadır. Hızlı, güçlü, çevik ve cesurdur. Baharın gelişinde ve doğa olaylarında etkili bir role sahiptir. Kanatlı olarak tasavvur edilir. Habercidir, dağ başlarında veya çiçekli bahçelerde yaşar. Semâvî dinlerde rüzgâr, doğa olayları üzerinde etkilidir. Yaratan'ın kudretini gösterdiği bir araçtır. Felaket-selamet; doğum-ölüm; kıtlık-bereket gibi zıtlıkları bünyesinde barındırır. Bereket ve bolluğun simgesidir. Kanatlı ve hızlıdır.

Arketip olarak rüzgârın *Şem ü Pervâne* mesnevilerinde yer alan Nesîm/Bâd-ı sarsar figürü üzerindeki yansımaları şöyledir: Fehmî'nin *Şem ü Pervâne*'sinde Nesîm, Sürekli hareket halindedir. Hızlı ve habercidir. Doğa olayları üzerinde etkilidir. Niyâzî'nin *Şem ü Pervâne*'sinde Nesîm, kahredici ve kindardır. Hızlıdır ve süreli hareket halindedir. Mekânı çöllerdir. Lami'î'nin *Şem ü Pervâne*'sinde Nesîm güleç, şefkatli ve temiz kalpli bir bahçıvandır. Aynı zamanda sinirli ve hiddetlidir. Bahar ve seher vakti ile birlikte kullanılır. Zâtî'nin *Şem ü Pervâne*'sinde Bâd-ı sarsar adında güçlü ve yenilmez bir savaşçıdır. Mu'idî'nin *Şem ü Pervâne*'sinde Nesîm öfkeli ve hiddetlidir. Mekânı dağlar

olan bir avaredir. Seher vakti ile birlikte anılır. Feyzî, *Şem ü Pervâne*'sinde Nesîm'in dört unsurdan biri olduğu açıkça belirtilir. Kindar olduğu kadar merhametlidir. Habercidir ve Hz. Süleyman'ın yardımcısıdır. Cebrail'e benzetilir. Mekânı dağlardır.

Mitolojilerde tanrılar ve semavî dinlerde Tanrı ile Peygamber arasında elçilik görevi üstlenen rüzgârın şiir sahasında sevgili ve âşık arasında bu görevini sürdürdüğü görülür. Bununla birlikte sevgili ve âşık arasında hem kavuşturma hem de ayırma eylemlerinde bulunan bir figür olarak yer alır. Ancak bu iki eylemde de başarılı olamaz.

Arketipsel kökenleri yaratılış mitoslarına kadar uzanan Nesîm/Bâd-ı sarsar, evrenin yaratılışındaki ilk dört unsurdan/ana modelden biridir. Rüzgârın mitlerde başlayan ve semâvî dinlerde devam eden yolculuğu sırasında kazandığı özellikler Nesîm / Bâd-ı Sarsar'da görülür. Semâvî dinlerden İslamiyet'in ve İslam medeniyeti coğrafyasının rüzgâra yüklediği anlamlar Nesîm / Bâd-ı Sarsar'da ağırlık kazanmıştır.

Şem ü Pervâne mesnevilerinde Nesîm/Bâd-ı sarsar dört kategoride arketipsel özellikler taşımaktadır. Bunlar psikolojik, fiziksel, zamansal ve mekânsal özelliklerdir. Nesîm/Bâd-ı sarsar psikolojik olarak –alışlagelmiş anlatı kişilerinin hep iyi ve hep kötü olmasına karşılık- olayların seyrine bağlı olarak duygu değişiklikleri yaşar. Arketipsel köklerinde olduğu gibi iyi ve kötü olma özelliklerini sergiler. Yardımsever olduğu gibi her şeyi berbat eden bir hiddete de sahiptir. Yardımseverliği iki âşık arasında habercilik yaparken görülür. Bunun yanında aşğa bilgece öğüt vermesi, aşığı sevdiğine kavuşturmaya çalışması diğer iyi özellikleridir. Hiddeti ise sevdiği kişilere ve emek verdiği işlere zarar gelmesiyle ortaya çıkar. Nesîm/Bâd-ı sarsar hiçbir yerde duramayan bir avaredir.

Nesîm/Bâd-ı sarsar'ın fiziksel özellikleri arketipsel özellikler taşımaktadır. Güçlü, kuvvetli, yenilmez ve çeviktir. Aşığı alıp sarayın çatısına çıkarması kanatlı olarak tasavvur edilişinin bir yansımasıdır. Nesîm/Bâd-ı sarsar'ın zamanı genellikle bahar mevsimi ve seher vaktidir. Rüzgârın çiçeklerin açması, doğanın yeniden canlanmasındaki etkisinde görülen arketipsel özellikler bu çerçevede yansımaktadır. Mekân olarak Nesîm/Bâd-ı sarsar dağlarda, ovalarda, denizlerde ve yer ile gök arasındaki boşlukta bulunmaktadır.

Extended Abstract

C.G. Jung, the founder of analytical psychology, introduced a new perspective to interdisciplinary research with his theory of the collective unconscious. According to this theory, cultural elements have resided in human memory through images, figures, and symbols for thousands of years. Humans have been utilizing these images, figures, and symbols for equally as long. The fact that literary works are interwoven with figures and symbols allows for the examination of the collective unconscious's reflection in literature through the method of archetypal criticism. This is especially prominent in narrative-based literary genres, where archetypal motif studies take precedence. The love stories of dual heroes in classical Turkish poetry contain archetypal motifs because they are symbolic products nourished by folk narratives. The masnavi of *Şem ü Pervâne*, in which divine love is symbolized, is significant in this

respect. The sidekick heroes in this masnavi, whose protagonists are symbolic, also possess symbolic characteristics. One such sidekick is Nesîm / Bâd-i sarsar.

The sidekick hero that appears as Nesîm in some versions of Şem ü Pervâne masnavi and as Bâd-i sarsar in others is essentially the wind. The wind, one of the four main elements claimed to be effective in the creation of the universe, facilitates archetypal criticism with this attribute. As a fundamental element in the creation of the universe, the wind is a recurring motif in mythology and heavenly religions.

In mythologies, the wind appears as both masculine and feminine deities. These deities are active in the creation of the universe and are responsible for natural phenomena such as weather events, the arrival of spring, and the occurrence of dawn. They reside in lofty mountains and flowery gardens and embody both good and evil.

In heavenly religions, the wind serves as a means through which God demonstrates his wrath and grace. For those who deny the existence of a single Creator, the wind, which brings about negative events such as death, disasters, shipwrecks, and scorching storms, also plays a role in positive events like the arrival of spring, fragrant smells, rain, and fertility.

Since the creation of the universe, the wind has been endowed with special meanings for human beings and is an important motif in folk culture. In folk literature, such as idioms, proverbs, and folk songs, the wind is highlighted for its swiftness and its role as a harbinger of news.

The wind, with its common features in Turkish and world culture, is frequently used as a motif in Classical Turkish literature texts. Its most used feature is that it carries news between lovers at dawn. Additionally, its positive aspects, such as causing flowers to bloom in the spring, being the harbinger of Prophet Solomon, and being a force for renewal and revival, are explored in Classical Turkish poetry. Considering the wind's dual nature, its disastrous and destructive aspects are also reflected in the texts.

In the masnavi of Şem ü Pervâne by Fehîmî, Şebisterî, Lamiî, Feyzî, and Mu'idî, the wind appears in characters named Nesîm or Bâd-ı sarsar.

In Fehîmî's work, Nesîm is a figure who encounters Pervâne at dawn and tries to help her with her sorrow. Nesîm first conveys the scent of Şem to his lover. When this is insufficient, he helps Pervâne sneak into Şem's palace by taking her to his house's roof. The traits Nesîm describes while advising Pervâne point to his archetypal roots. These features include being constantly in motion, wandering between the earth and sky to get news from the beloved, carrying fragrances, and assisting lovers. In Şebisterî's work, Nesîm has negative characteristics, preventing Şem and Pervâne from coming together due to his jealous and angry nature. Violence, jealousy, and wandering the deserts when unable to find Şem are Nesîm's archetypal features. In Lamiî's work, Nesîm has both good and bad aspects. A gardener with a smiling face and a pure heart, Nesîm becomes very angry upon seeing his garden destroyed at dawn. His anger and wrath lead him to send Şem away from the garden, and his sadness upon realizing that he has separated Pervâne from Şem reflects his mild-mannered side. These features are nourished by his archetypal roots, with spring,

dawn, and the garden representing time and place, and his fierce yet mild nature coming from these roots. In Mu'idi's work, Nesîm prevents lovers from coming together due to jealousy. His jealousy and presence in the mountains are his archetypal features. In Feyzi's work, the wind is characterized as Bâd-i sarsar, whose archetypal features are more pronounced. Bâd-i sarsar allows for a chronological connection from Anâsır-i erbaa to Prophet Solomon and Gabriel, one of the most important symbols of Islamic faith.

Nesîm/Bâd-ı sarsar, a character in Şem ü Pervâne mathnawi, exhibits the characteristics of the wind from myths and sacred texts. Features such as being one of the four main elements in the universe's creation, carrying news among lovers, scattering in anger due to fury, and being associated with springtime and dawn reflect the archetypal roots of Nesîm/Bâd-ı sarsar.

Kaynakça

- Armutlu, S. (2020). *Lami'i Çelebi- Şem' ü Pervâne*. İstanbul: Kitabevi Yay.
- Armutlu, S. (1998). *Zâfî'nin Şem' ü Pervânesi*. (Doktora Tezi). Erişim adresi: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>.
- Ateş, S. (1977). *Kur'an-ı Kerim ve yüce mealî*. Ankara: Kılıç Yay.
- Aynur, H. (1993). *Mahremî ve Şeh-nâmesi*. (Doktora Tezi). Erişim adresi: https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=lv_3FXKS0n08pcnjmw4cUw&no=lv_3FXKS0n08pcnjmw4cUw
- Bayat, F. (2018). *Türk mitolojik sistemi 2*. İstanbul: Ötüken Yay.
- Bottero, J.-Kramer, S. N. (2020). *Mezopotamya mitolojisi*. (A. Tümertekin, Çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yay.
- Campbell, J. (2000). *Kahramanın sonsuz yolculuğu*. (S. Gürses, çev.). İstanbul: Kabalıcı Yayınevi.
- Çavuşoğlu, M. (1971). *Necâti Bey Divanı'nın tahlili*. İstanbul: MEB. Yay.
- Demirel, H. G. (2005). *18. Yüzyıl şairlerinden Belîğ Mehmed Efendi Divanı*. (Doktora Tezi). Erişim adresi: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- Eliade, M. (1994). *Ebedî dönüş mitosuna*. (Ü. Altuğ, çev.). Ankara: İmge Yayınevi.
- Erdağı, S. (1998). *Rami Abdurrahman Çelebi Divanı*. (Yayımlanmamış doktora tezi). İnönü Üniversitesi, Malatya.
- Hansen, W. (2019). *Yunan ve Roma mitolojisi*. (Ü. H. Yolsal, çev.). İstanbul: Say Yay.
- Hallac-ı Mansur. (2012). *Tavasın*, (Y. Güneç, çev.). Yaba Yay.
- Harmancı, M. E. (2017). *Manisalı Câmi'î Muhabbet-nâme (Vâmık u Azrâ)*. Erişim adresi: <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56461,manisali-camii-muhannet-namepdf.pdf?0>
- Jung, C. G. (2020). *Jung psikolojisi*. (M. Ukray, çev.). İstanbul: E-Kitap Yayıncılık.
- Jung, C. G. (2021). *Ruh (insan-sanat-edebiyat)*. (İ. H. Yılmaz, çev.). İstanbul: Pinhan Yayıncılık.
- Kanar, M. (1995). *Fehmî ve Şebisterî'den Şem ü Pervâne*. İstanbul: İnsan Yay.
- Kara, N. (2009). *Kalkedenli Mu'idi'nin Şem ü Pervâne mesnevisi*. (Yüksek Lisans Tezi). Erişim adresi: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>.
- Karlıağa, H. B. (1991). Anâsır-ı erbaa. *İslam ansiklopedisi*. (Cilt 3, s. 149-151). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.
- Koçak, A. (2014). Anadolu köy seyirlik oyunlarında insanlık serüveni: ölü oyunu örneği. *Folklor/Edebiyat*, 20 (79), 189-199. doi: 10.22559/folklor.406
- Kubbealtı (2024). <https://lugatim.com/s/arketip>
- Kutsal Kitap. (2016). İstanbul: Yeni Yaşam Yay.
- Moran, B. (2004). *Edebiyat kuramları ve eleştirisi*. İstanbul: İletişim Yay.
- Nalbat, M. (2012). *15. yy. şairi Çâkerî'nin Yûsuf u Züleyhâ'sı*. (Yüksek Lisans Tezi). Erişim adresi: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- Öztürk, Ö. (2016). *Dünya mitolojisi*. Ankara: Nika Yayınevi.
- Pinch, G. (2020). *Mısır mitolojisi*. (E. Duru, çev.). İstanbul: Say Yay.
- Sefercioğlu, M. N. (2001). *Nev'î Divanı'nın tahlili*. Ankara: Akçağ Yay.
- Tarıbuyurdu, G. (2018). *Kalkandelenli Mu'idi divanı*. Erişim adresi: <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/59883,kalkandelenli-mu39idi-divanipdf.pdf?0>
- Tarlan, A. N. (1997). *Necati Beg divanı*. İstanbul: MEB. Yay.
- Tatlıkatık, C. (2020). *İzzet Ali Paşa divanının tahlili*. (Yüksek lisans Tezi). Erişim adresi: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/giris.jsp>
- Tavukçu, O. K. (2020). *Hüsrev ü Şirin*. Erişim adresi: <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/10666,metinpdf.pdf?0>
- Tekin, G. (1991). *Feyzî Çelebi- Şem' ü Pervâne*. Harvard University: Sources of Oriental Languages And Literatures.
- Tekin, G. (2020). *Simurg'un kanadı-mitoloji ve edebiyat makaleleri*. İstanbul: Yeditepe Yay.

Tekin, G. (2009). Divan edebiyatındaki bazı motiflerin mitolojik kökenleri. *Harvard: Journal of Turkish Studies*, 33(II),181-200.

Yıldırım, N. (2008). *Fars mitolojisi sözlüğü*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.